

Herfstij der Middeleeuwen. Studie over Levens- en Gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden door J. HUIZENGA. Haarlem H. D. Tjeenk Willink, en Zoon 1919.

Onder den gelukkigen titel van Herfstij der Middeleeuwen biedt de Leidache Hoogleraar in dit werk van 551 bladzijden eene breede en diepe studie aan over het cultuurleven der veertiende en inzonderheid der vijftiende eeuw in Frankrijk en voor een geringer deel ook in de Nederlanden. Prof. Huizenga tracht ons dat zultuurleven te doen kennen, niet zooals het den nieuwen tijd heeft voorbereid, maar bepaaldelijk als uiteinde en uitbloeij van de eigenaardige Middeleeuwsche beschaving. Om ons daarvan een natuurgetrouw beeld te geven, heeft de Hoogleraar geen tijd gespaard en geen moeite ontzien. Wat hij van de tallooze kronieken en oorkonden raadpleegde, moge naar zijn eigen zeggen slechts een gering deel zijn van wat hij lezen wilde, het is toch zoo omvangrijk, dat wij telkens verbaasd staan over de uitgebreide kennis, waarover de schrijver beschikt, en ons overstelpt gevoelen door het feitenmateriaal, dat hij in zijne studie verwerkt. Prof. Huizenga leidt ons rond in al de gebieden, waarop de cultuur zich toen bewoog, van godsdienst, moraal, kunst, liefdeleven, ridderschap, kruistochten, duel enz., en op al die terreinen betoont hij zich een gids, die aan solide kennis een helder inzicht paart en een eigen kijk op de dingen heeft. Men leze bijv. maar eens, wat hij over het realisme der Middeleeuwen zegt (bl. 340 v.), of over de kunst en het leven (bl. 424 v.), of over de Imitatie van Thomas à Kempis (bl. 382). 't Zijn alle bekende zaken, maar door Prof. Huizenga toch zelfstandig gezien en beschreven.

Het is eene wereld van contrasten, waarvan wij worden binnengeleid, van hardvochtigheid en barmhartigheid, van ongebondenheid en onthouding, van veroering en verachting der vrouw, van wereldzucht en wereldvlucht enz.; en deze tegenstellingen hangen alle samen met de theologische en philosophische beschouwingen van dien tijd. Het bovennatuurlijke en het natuurlijke staan quantitatief, dualistisch naast elkaar en kunnen tot geene verzoening komen. Beurtelings triumpfeert het een of het ander. De harmonie van het leven ontbreekt; en Humanisme en Reformatie zijn dan beide pogingen, om, ieder op zijne wijze, deze terug te vinden.

H. B.

Historisch Christendom door Dr. G. VAN DER LEEUW,
Hoogleraar te Groningen. Utrecht, A. Oosthoek 1919.

Prof. van der Leeuw, die een korten tijd geleden tot hoogleraar in de godsdienstgeschiedenis te Groningen werd benoemd, verontschuldigt zich eenigermate in het voorbericht, dat hij in dit geschrift een dogmatisch thema behandelt. Maar wij mogen er hem dankbaar voor zijn, dat hij het belangrijk

onderwerp over de verhouding van geloof en geschiedenis aan een opzettelijk onderzoek heeft onderworpen. En nog meer voelen wij ons tot dank verplicht, als wij bij het lezen van zijn boek bemerken, dat hij het verband van geloof en historie vasthoudt, en die godsdienstige en wijsgeerige stelsels verwerpt, die, zoals de natuurlijke, de wijsgeerige, en de mystieke religie, godsdienst en geschiedenis ten eenenmale scheiden. Prof. van der Leeuw neemt het pleit op voor het historisch Christendom. In het tweede thetische hoofdstuk van zijn boek maakt hij eerst ruimte voor die opvatting van de geschiedenis, welke haar van de natuur wezenlijk onderscheidt, doordat in haar het individueele, het persoonlijke, de vrijheid en de norm optreedt. En daarna toont hij de vereenigbaarheid aan van zulk eene opvatting der geschiedenis met de heilgeschiedenis, die in den persoon van Christus haar middelpunt heeft. Er komen in dit gedeelte vele gedachten en opmerkingen voor, met welke elk belijder van het historisch Christendom van harte instemmen zal, bijv. over het specifiek karakter der heilgeschiedenis, het suprahistorisch karakter van het Christendom niet alleen in zijn oorsprong, maar ook in zijne ontwikkeling en voleinding enz. Maar Prof. van der Leeuw bouwt het geloof aan deze heilsgeschiedenis op op de religieuse ervaring, op de Christuservaring, op de eigen heilgeschiedenis, uit welke hij dan, als uit den stroom, tot de bron teruggaan wil (bl. 100 v.). De verhoogde, tegenwoordige Heer is zijn uitgangspunt (bl. 107). En zoo terugredeneerende komt hij dan tot stellingen als deze: een wonder heeft slechts recht, voorzover het ons nader tot God brengt, voorzover het medewerkt tot ons heil (bl. 145). Wij moeten de wonderen *beleven* in de heilgeschiedenis, die Hij met ons werkt (bl. 145). Doordat wij op Golgotha het onbegrijpelijke, onuitsprekelijke aanschouwen, spreken wij van Christi godheid (bl. 151). In Hem zien wij „dat waarlijk twee naturen, nog beter natuur en niet-natuur, natuur en eeuwigheid, zich harmonisch vereenigen tot de absolute persoon, die in de geschiedenis optreedt als Jezus van Nazareth (bl. 154). De Heilige Geest is de kracht van den dood en de wederopstanding van Christus (bl. 179) enz. Er zou over al deze stellingen veel te zeggen zijn, maar wij laten het bij deze aanwijzingen, en spreken ten slotte, bij dank voor het vele goede in zijne studie, den wensch uit, dat de geachte schrijver zich zelf en anderen nog eens duidelijk rekenschap geve van wat onder godsdienstige ervaring moet worden verstaan en wat er uit kan worden afgeleid.

H. B.

DR. G. KERSCHENSTEINER, *De komende school*. (Grundfragen der Schulorganisation). Zeist, J. Ploegsma, 1919.

Onder toezicht van Dr. A. de Vletter, en door deze ingeleid, verschenen tien van de twaalf toespraken en opstellen van de Münchener Oberstudienrat Dr Georg Kerschensteiner, onder bovenstaande titel tot een bundel verenigd, in Nederlandse vertaling. De vraag kan gesteld wie in Nederland behoefte